

ЛІСИ АФРИКИ

1.

Справа розподілу колоніальних теренів та природних багатств Африки належить до однієї з важливих міжнародних проблем сучасності. В генезі теперішніх великих змагань світових потуг ця проблема займає своє визначне місце. Тому буде не зайвим зупинитися на характері й суцільності стані однієї, хоч може й далеко не найбільшої, частини природних багатств африканського суходолу — його лісів.

Привід до цього дає нам і нове видання Інтернаціонального Аграрного Інституту в Римі: *Annuaire International de Statistique forestiere. Volume III. — Afrique. Rome 1942, p. 402.* Ця дуже ґрунтовна праця складається з двох частин: I. Ліси й дерева і II. Статистика деревного торгу. Редакцію першої частини провели Dr. I. P. van Aarssen і Dr. Ernst Palmgren. Заслугою Dr. Нестора Смаля-Стоцького є редакція другої частини, яку розроблено з тою ж докладністю, як і попередні матеріали про лісо-торговельні відносини — в Європі й Америці, що їх редагував також наш шановний земляк.

Африка належить до найменш заліснених континентів, наближаючись з цього погляду до Австралії. Коли порівняти її з Європою, то, займаючи втричі більший ніж Європа суходіл, вона має в півтора рази меншу площу лісів — коло 186 мільярдів гектарів (проти 300 мільярдів в Європі). Отже, її залісненість становить всього коло 6% (проти 30% в Європі). Правда, площу африканських лісів встановити важко, — і то не тільки тому, що бракує точніших помірів, а, головним, тому, що в Африці багато рослинних формацій перехідного характеру — між лісом і степом (саванні й степові ліси), що їх мож-

2). Сухі чи степові ліси (савани), що складаються з чагарників, окремих дерев звичайно незначного розміру (до 4—7 м.), що в суху пору року скидають своє листя, а трав та іншої зеленої рослинності; між Сагарою та Капладією вони займають більшу частину поверхні суходолу.

3). Окрему групу творять мангрові ліси, що ростуть в солоних водах морських узбереж, періодично залитих припливами. Древа можуть триматися тут завдяки своїм додатковим підпирним кореням та множитися завдяки особливостям в розвитку рослини: насіння кільчить ще на гілці матерського дерева і на мокрій узбережній пісок падає вже готова рослинка, встрамуючись в ґрунт своїм корінцем.

Значні площі африканських лісів уже понищено. Єгипет замість колишніх плавневих лісів у родючих долинах Ніла розорює ниви та плекає сади ще з античних часів. А навіть європейська колонізація нищить ліси, щоб культивувати цукрову тростину (півд. Африка), просо чи какао (Зах. Африка) та інші рослини. Тубільне населення в усіх частинах Африки, як робило здавна, так продовжує й нині рільництво номадів. Ця система зв'язана з цікавитим знищенням лісів. У північній Конго розкорчовані ґрунти використовуються до повного виснаження і, залишені на призволяще, заростають травами. А за кілька років рільник вертається на старе місце й знову нищить ті кущі, що тут розрослися. Остаточно такі ґрунти опановує непожиточна трава *Imperata cylindrica*, що в одній з ділянок Конго вкрила коло 2 мільярдів гектарів колишніх сухих лісів. В інших місцях, внаслідок розкорчувань та тимчасового сільськогосподарського користування лісовим ґрунтом на залишених місцях розвивається спочатку чагарникова, а пізніше деревиста рослинність з швидко рослених порід меншої вартості („секундарні ліси“). Трапляються, чагарники, ліси з менш вартисних порід — це нові формації, що постанали внаслідок тимчасової окупації лісових ґрунтів з метою використати їх поживні запаси для рільництва. А на гірських схилах після вирубів лісу ґрунти розмиваються водами й цілком руйнуються (Кот д'Івуар та інші колонії). Деструкційно впливають на ліс у багатьох випадках також випаси худоби та навмисні пожежі з метою поновлення свіжих травостанів (в Альжирі та ін.). Багато лісів зникло в цей спосіб і в пустельних смугах на пограниччі Сагари.

Але тут розпочато вже й новозаліснення. Цікаво, що для новозалісненя часто вживають не тубільні, а європейські та взагалі позаафриканські лісові породи. На самій півдні Африки, в зоні сухолюбних чагарників, зустрічаємо культури європейської приморської сосни та австралійського евкаліпта, в субтропічній лісовій зоні — культури деяких американських сосен, те ж саме й на гірських схилах. Гикове й камфорне дерево, хінове дерево, американські — магагоні (акажу), палісандрове дерево та інші екзоти добре акліматизуються в африканських умовах. З місцевих дерев особливу увагу звертають в культурах на окуме (місцеве магагоні). В Абіссинії ще в кінці минулого віку розводили евкаліпти, і біля Адіс-Абеби росте коло 4 тис. га високостовбурного евкаліптового лісу. На Мадагаскарі евкаліптові культури так розростаються, що в третім році досягають висоти 18—20 м.

II.

Головну групу лісів Африки творять дощові тропічні ліси — праліси, що складаються з дуже багатьох порід і бувають збудовані звичайно на три пошарі: підлісок, головний деревостан, що має будову вибірного лісу, і окремі дерева — велетні.

Ці ліси лежать в екваторіальній Африці, в самій її осередку — в Бельгійському Конго та на східній і північній узбережжя Гвінейської затоки — в Камеруні, Нігерії, Того, Кот д'Ор, Кот д'Івуар та ін.

На перешкоді до використання цих пралісів досі стоять такі обставини:

Більшість лісових порід дає важке й тверде дерево, що його обробляти дуже важко. Попит же на таке дерево на лісовому ринку невеликий, обмежений тільки на тзв. люксовим деревом. Щодо технічно пожиточних лісових порід, то вони поодинокі розсіяні по лісових площах і будова доріг чи залізниць для їх експлуатації не ви-

В африканському пралісі.

плачується. Так само дуже утруднений транспорт вивезеного з лісу дерева чи до узбережжя чи до найближчої залізничної станції. Коштовніші ліси часто лежать в горах, річки не урегульовані, а важке дерево не можна сплавляти плотами. До цього всього додаються ще труднощі з працею в самій лісі: грубе й тверде дерево здебільшого можна зрубати тільки сокирою, а не пилою.

прохарчування у лісі коштовне, а самі місцеві робітники не відзначаються доброю працездатністю.

Усі ці обставини не заохочують підприємців до експлуатації лісів.

До всього долучаються ще й невеликі кошти морського транспорту до Європи, — що й обмежував виключно на люксовим деревом.

Але тропічні ліси мають тимчасом чи не більше значення через свої другорядні продукти, що їх дають і густі залучені (дощові) ліси, і сухі ліси саван. Овочі, соки, кора й продукти переробки часто стають головним предметом експлуатації лісу. Сюди належать овочі кокосових і дактильових пальм, банани, кавчук, смоли, копали, терпентини, кора (акації, мангрових дерев), волокна, барвники, лікарські й ароматичні матеріали та ін.

Африканські ліси й лісові ґрунти, будучи невід'ємною складовою частиною тубільного господарства, що має лише окупаційний характер, ще не стали об'єктом самозалежного впорядкованого лісового господарства. Деревно з цих лісів не належить до головних предметів продукції землі. Африку загально знаємо як країну золота й діамантів, кави й какао, волни, слонової кости та струсєвих пер, поживних солодких овочів, земляних горіхів

Спереду дощувате, позаду дихальне коріння в багнистих лісах Африки.

та пальмової олії. Але поза цим і передусім, Африка була відома нам як країна пустель, пірамід і оаз, а не лісів. Ліси Африки європейці пізнали найпізніше, найпізніше й почали використовувати їх.

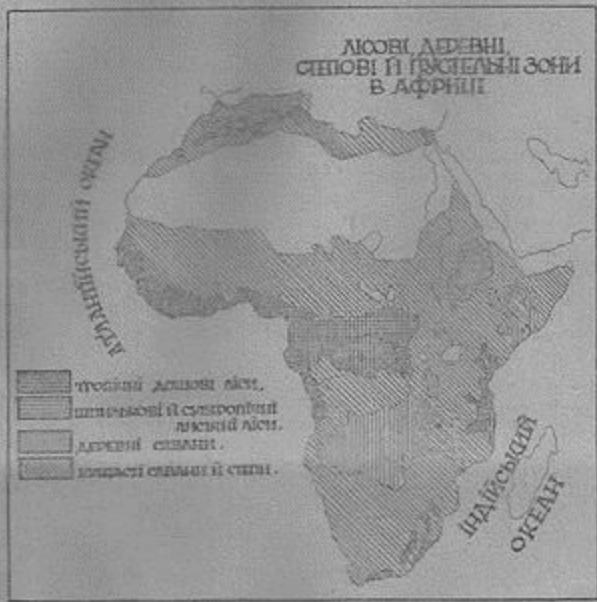
Проте, ці ліси ховають усі можливості рентабельності в майбутньому. Культури м'якодеревних порід з чужих земель, що їх започатковано у різних місцях, показують значний пересічний приріст деревна і вказують один з шляхів розвитку для африканського лісництва. Другим шляхом лишається плекання коштовніших місцевих порід. Овочі диких (лісових) дерев вказують ще на один — садівничий напрям експлуатації тропічних лісів. Дуже вартисне майно творять, очевидно, й самі терени, вкриті лісами, що в майбутньому можуть бути використані в той чи інший спосіб.

Африка є країною лісового імпорту. Дані за останній перед війною рік (1938) показують, що при 116 мільярдів франків деревного імпорту експорт африканських країн становив тільки 42 мільярдів фр. Головними країнами вивозу з Африки були: Півд. Африканська Унія, Франц. Екватор. Африка й Альжир, а головними предметами деревного вивозу були: з Півд. Афр. Унії кора акації (до Європи, Америки, Японії й Індії), з Франц. Екватор. Африки дерево „екуме“ (місцеве магагоні) (до Європи), а з Альжиру кора коркового дуба. Але і Альжир, і Півд. Афр. Унія були країнами лісоімпортовими, бо більше довозили, ніж вивозили лісу. Альжир імпортував будівельний, тесаний та пиляний ліс з Європи, а Півд. Афр. Унія, лежачи на величезному морському роздоріжжі, довозила необроблене дерево з усіх країн світу — з Європи, Азії, Півн. Америки й Австралії. До чисто імпортових країн належить Єгипет, що довозить з Європи пиляний і тесаний ліс, залізничні пороги, копальничий матеріал та ін. Дерево й кора мангрових порід та екзотичне люксове дерево були також предметами вивозу з різних африканських країн, але в невеликій кількості.

Характер і розмір деревного експорту з Африки вказують на потенційний ще характер її лісових ресурсів з погляду міжнародних торговельних відносин. Але вони творять значні колоніальні вартості для майбутнього. З огляду на потребу збереження лісів від неоглядного використання, а то й нищення їх місцевим населенням, колоніальні уряди різних країн виділяли частини коштовніших лісів як лісові резервати з цілковитою заборонаю чи з обмеженим користуванням.

Зростаючі потреби європейських країн в лісовій сировині та зубожіння Європи на ліси з кожним десятиліттям підносять питому вагу африканських лісів та лісових ґрунтів в комплексі колоніальних проблем.

Хто хотів би ознайомитися з деталями природних умов та станом лісів окремих країн Африки та міжнародних відносин в них, той знайде більш-менш докладні дані в згаданій уже праці — і про кліматичні відносини в кожній країні, і про типи лісів, їх деградацію, культури, продукцію, користування та докладні дані за рр. 1930—1939 про категорії деревних сортиментів міжнародного лісового торгу африканських країн та про його розмір і напрям. Ця праця подає також для кожної країни докладну бібліографію основних проблем. Текст і таблиці подано паралельно в мовах французької й англійської.

на зароджуватися і до лісу і до степу. Тому не дивно, що для Африки маємо декілька цифр лісового забезпечення: 100 мільярдів га (Торгов. Д-т З'єднаних Держав Америки), 186 мільярдів га (Гессе) і 900 мільярдів га (Райнгард). Нове згадане видання, очевидно з тих же причин різного значення та приблизності самих цифр лісових площ, зовсім не подає їх загальної таблиці.

Але загальні цифри лісових площ ще не дають ближчого образу лісових відносин африканських теренів, бо тут зустрічаємо і сухі, майже бездощові неплідні пустелі, і густо заліснені країни. В цілому Африка є континентом з тропічним підсонням, за винятком її північної й південної частин, що лежать в субтропічних смугах, які лише й надаються для європейців до життя. В інших, виключаючи хіба деякі смуги високорівень, лютують малярія та спалючка.

Лише ліси узбережних смуг Африки північної й південної тропи наближаються до європейських лісових типів. Та й вони не нагадують північних форм європейських шпилькових та листяних лісів. Це ліси й чагарники сухолюбних форм деревистої рослинності типу європейських присередземноморських смуг. На півночі Африки (Альжир, Мароко) зустрічаємо ще ті самі види деосивітної рослинності, що й на півдні Європи (сосни приморська й альпська та ялівець, кипарис, дуб корковий та ін.), та такі, що ростуть у Малій Азії (кедр). Але далі на південь деревиста рослинність набирає тропічного характеру і стає цілком чужою нам і за ботанічним складом, і за формою. Тип ксерофільної (сухолюбної) кущастої флори з усе зеленим листям знаходимо знову на півдні Африки, де він з'являється в дуже багатьох ендемічних (місцевих) формах.

Основними ж і своєрідними типами лісової рослинності Африки стають:

1) Тропічні дощові ліси, що у вологих екваторіальних і приекваторіальних країнах складаються з багатьох видів високих лісостанів. Північне Конго та північне й східне узбережжя Гвінейської затоки вкриті масивами таких лісів.

Блазавко до цього типу стоять Галерійні або узбережні ліси, що ростуть у вологих долинах річок, а також високогірські або імлисті ліси. Галерійні ліси тягнуться і вузькими (до 20 м), і широкими (до 3 км) смугами надовж річок. Високогірські імлисті ліси ростуть в умовах великого зрошування (1000—2000 мм річних опадів) і мають велике господарське й гідрологічне значення, бо регулюють водний стан річок. До високогірських лісів належать і бамбукові ліси на висоті 2.300—3.000 м. і навіть 4.000 м. В 5-6-літній віці їх стовбури можуть досягати 12-14 см у діаметрі. Часом вони займають невеликий відсоток лісових площ (напр., в Абіссинії нараховують до 150 тис. га таких лісів).